

Winterswijk: sloopdorp

Winterswijk is behalve een uithoek op de landkaart ook één van de mooiste gemeenten van ons land. Het omvat één hoofdkern (het dorp Winterswijk) met negen omringende buurtschappen. Stuk voor stuk liggen ze in een omgeving, die op het punt staat te worden aangewezen als nationaal landschapspark. Terecht, ook al denkt de doorsnee-Achterhoeker (met z'n 'baas blijven op eigen erf'-principes) daar meestal anders over.

De nu nog onbeschermde schoonheid bestaat afwisselend uit: akkers, weilanden, bospercelen, eikenwallen, beekjes, Saksische boerderijen en scholten-landgoederen. Ook geologisch is Winterswijk een 'el-dorado'. Mineralen en fossielen zijn bij de talrijke ontginningen in ruime mate aan de oppervlakte gekomen.

Dit alles wordt met grote zorg gekoesterd, vooral door de plaatselijke autoriteiten. Het is daarom dubbel jammer dat diezelfde bestuurders zo weinig oog hebben voor detail als het om het dorp Winterswijk zelf gaat. De toegewezen opvangfunctie voor de bevolkingsgroei van de streek heeft in de kom tot een grootscheepse kaalslag geleid van tal van historisch waardevolle en karakteristieke gebouwen. Het kenmerkende kleinschalige karakter van het vroeger sterk geïsoleerde Winterswijk ging daarmee nagenoeg geheel verloren. En..., wat er aan ouds nog over is staat nu ook al op de tocht. Het oude station is daar een recent voorbeeld van.

Wat in Winterswijk al een tijdje werd gevreesd (zie Heemschut-nummer 9, sept. 1980) is nu onafwendbaar: het karakteristieke-, uit 1880 daterende stationsgebouw gaat tegen de vlakte.

De sloopbeslissing van de Spoorwegen is definitief, tenzij een allerlaatste reddingspoging – ondernomen toen de NS in Utrecht de knoop al had doorgehakt – toch nog succes heeft. Aan dat laatste wordt reëel getwijfeld, nu ook de voorlaatst onderzochte bestemmingsmogelijkheid (appartementen-inrichting voor één en twee-persoons-huishoudens) niet realiseerbaar bleek, omdat de toegedachte bestemming te duur zou worden voor sociale woningbouw.

Het Winterswijkse station, waarvoor al twee jaar lang reddingsacties gaande zijn, geniet landelijke bekendheid door z'n vrij unieke perron-overkapping, die vele malen decor is geweest bij film- en tv-opnamen. De afbraak-beslissing van de Spoorwegen is een principe-uitspraak geweest, want waarschijnlijk verdwijnt het gebouw pas in 1982 uit het dorpsbeeld. Een en ander hangt nauw samen met de nog niet definitieve herinrichtings-plannen voor de dan vrijkomende ruimte en de afwikkeling ten departemente van bijbehorende gemeentelijke subsidie-aanvragen.

Met de toekomstige afbraak van het oude stationsgebouw doet Winterswijk zijn naam als sloop-dorp overigens alle eer aan.

Wat in deze gemeente (van bijna 28.000

zielen) de afgelopen jaren aan karakteristieke kleinschaligheid tegen de grond is gewerkt is zeer bedroevend. Het omhoog stuwen van deze 'secundaire groei-kern' in de vaart der Oostgelderse volkeren mag blijkbaar niets in de weg staan. Ook al wil die groei, waarop allerlei peerpature voorzieningen zijn berekend, maar niet van de grond komen, en is het belachelijk hoge groeicijfer van 40.000 in het jaar 2000 allang teruggeschroefd naar het wat bescheidener aantal van 33.000 inwoners.

Tot behoud van het weinige oude dat de 'vernieuwing-is-vooruitgang-drang' heeft overleefd, zijn wel allerlei reddingsacties gaande onder de plaatselijke bevolking, maar tot nu toe hebben ze

weinig uitgehaald. Nog in de laatste maanden van 1980 werden in de Meddosesstraat, in 't hart van het oude dorp, drie vroeg-19e-eeuwse pandjes platgelegd, waaronder een uit 1820 daterende boerderij, die landelijke bekendheid genoot als het stamhuis van de Meijerink-textieldynastie.

De afbraak was volgens het gemeentebestuur niet meer te stoppen, omdat de plannen voor een ambitieus appartementencomplex (4 bouwlagen) te ver in ontwikkelingen zouden zijn. 'The point of no-return' was zogezegd bereikt. Die 'ontwikkelings'-logica, waar nog steeds mensen intrappen als het maar door een plaatselijke autoriteit wordt ondersteund, is inmiddels keihard door de feiten geloochenstraf: de plannen zijn ook nu nog terug te draaien; de projectontwikkelaar, die de vrije hand is gegeven, aarzelt te beginnen nu de huizenmarkt is ingestort. En, als dan straks toch moet worden gebouwd zal het in elk geval iets worden van sterk vereenvoudigde vorm vergeleken bij de oorspronkelijke plannen.

Dit voorbeeld is in Winterswijk symptomatisch voor de wijze waarop de ge-

1
AFBRAAK, IN MEI 1976, VAN DE HERVORMDE
KAPEL FOTO: HENK WESTERVELD,
AALTEN

meente meehelpt plaatselijke monumenten-beschermers het bos in te sturen. De autoriteiten willen in het kader van de bevolkings-inspraak nog wel luisteren, maar daarmee is ook alles gezegd. Over de officiële rijksmonumenten valt nog te praten, maar voor 't onbeschermd historische kleingoed is men doorgaans niet thuis. Er zijn altijd zwaarwegender redenen om op dit gebied de boot af te houden. Plannen vanuit de burgerij voor een gemeentelijke monumenten-verordening leken midden 1980 eindelijk aardig kans van slagen te hebben, maar zijn nu weer in de ijskast gezet, in afwachting van 'financieel betere tijden'.

'En die tijden zullen wel aanbreken als al die panden, die we voor de lijst in ons hoofd hebben, zijn afgebroken', zegt geboren en getogen Winterswijker Henk Krosenbrink, directeur van het Staring-instituut (het centrum voor het streek-eigene in Achterhoek en Liemers).

Krosenbrink behoort tot de pioniers in het steeds groter wordende groepje Winterswijkers dat stelling neemt tegen het geruisloze opruimbeleid van de gemeente. Samen met mevrouw J. Albrecht-Duvekot (initiatiefneemster redding Mondriaanhuis en - recent - de actie 'Winterswijk, een station waar muziek in zit'), de Lappenbrink-buurt, het bestuur van vereniging Museum Freriks en de jeugdige kunstenaars Marian Tenkink, Carla Witte, Hans Heuser en Louis Nijhuis.

De problemen, waarvoor deze enthous-

siastelingen zich gesteld zien, blijken echter alleen oplosbaar met een gemeentelijke monumenten-verordening. Zolang die uitblijft gaat de sloop van 'lastige-sta-in-de-wegs' rustig door en krijgt het overgebleven karakteristieke, door verval en uitblijven van achterstallig onderhoud, vanzelf een slooprijpe bestemming. Voorbeeld: de vijf jaar geleden nog zo rijk aanwezige neoklassieke bouwtrant van rond de eeuwwisseling is anno 1981 al bijna uit het dorpscentrum verdwenen.

Een ander voorbeeld: huisbewoners in het nog ongeschonden Lappenbrinkstraatje (met wevershuisjes in vakwerkbouw) zijn bereid zelf de handen uit de mouwen te steken, en de knip van de beurs te halen, als de gemeente pogingen zou doen om hun buurtje aangewezen te krijgen tot 'beschermd dorpsgezicht'. Maar, B. en W. vinden dit allemaal maar lastig en... zien een aanvraag vooral financieel niet zitten. Resultaat: de Lappenbrinkers voelen zich niet serieus genomen en kondigen acties aan.

Ook op het gebied van de rijksmonumentenzorg is het ondersteunend beleid van de gemeente weinig verhef-fend, zo er over zo'n beleid ooit weleens is nagedacht.

De meeste van de 8 molens in de gemeente (waaronder 2 watermolens) moesten eerst tot een afbraak-toestand vervallen, voordat het Winterswijkse bestuurscolle-gie in de gaten kreeg dat het toch wel zonde zou zijn als ze allemaal zouden ver-

EEN ALLEDAAGS AFBRAAK-VOORBEELD IN WINTERSWIJK. HIER DE SLOOP, IN APRIL 1980, VAN EEN VILLARIJ IN DE SPOORSTRAAT. DE HUIZEN GINGEN PLAT VOOR DE AANLEG VAN EEN PARKEER-TERREIN. FOTO: HENK WESTERVELD, AALTEN

WEVERSHUISJE IN VAKWERKBOW (LINKS) IN DE PRAKTISCH NOG ONGESCHONDEN NIEUWSTRAAT. OFFICIEUS: DE LAPPENBRINK. OMDAT ER VROEGER ALLEEN WEVERS WOONDEN. EEN BUURTJE, DAT DOOR PIET MONDRIAAN IN ZIJN WINTERSWIJKSE JEUGDJAREN VELE MALEN IS VEREEUWIGD. DE MEESTE HUIZEN IN DIT KRONKELIGE ACHTERAF-STRAATJE ZIJN VIJF JAAR GELEDEN DOOR DE GEMEENTE GEKOCHT, MET DE BEDOELING ZE TE SLOPEN. DAT VOORNEMEN LIJKT INMIDDELS VERIJDELD. DE LAPPENBRINKERS VOEREN THANS ACTIE VOOR AANWIJZING VAN HUN BUURTJE TOT 'BESCHERMD DORPSGEZICHT'. FOTO: HENK WESTERVELD, AALTEN

dwijnen. Er moest toen met spoed een molen-commissie komen, sinds mei 1979 is daarvan niets meer vernomen.

Een ander voorbeeld: pal in de schaduw van streek-museum Freriks (gevestigd in een oude heren-boerderij, temidden van bossen en glooiende weilanden) gaf de gemeente toestemming voor de bouw van een pompeuze woon-service-flat, van verscheidene bouwlagen. De hele omgeving van het samen door bevolking en gemeente van de grond getilde museum is voorgoed bedorven. Het gemeentebestuur valt beleidshistorisch en planologisch natuurlijk van alles te verwijten over deze ruimtelijke blunder, maar procedureel niets. Ook al is het bestuur van de Vereniging Het Museum nog steeds 'des duivels' dat de bouwplannen, waartegen bezwaar kon worden ingebracht, ter inzage lagen op een moment dat iedereen met zomervakantie was.

Bedenkelijk is het ook toegegaan bij het verval van het Bleekershuisken, voor de helft eigendom van de gemeente Winterswijk. Een paar schamele steenhoopjes en twee schoorstenen is anno 1981 alles wat nog rest van het laatste textiel-bleekhuisje van de Achterhoek. In 1976, toen het pandje nog was te redden, leek er eindelijk schot te komen in de jarenlange restauratie-plannen. Monumentenzorg zegde subsidie toe, maar de gemeente weigerde voorfinanciering. Naderhand bleek het ambitieuze herinrichtingsplan tot studie-centrum, waarop de officiële

Actie: Behoud Mondriaan-huis in Winterswijk

'Het huis waar de schilder Mondriaan heeft gewoond moet bewaard blijven'. Dat zegt mev. P. A. J. Albrecht-Duvekot, die inmiddels uit de hele wereld reacties heeft gehad op haar initiatief om het Mondriaanhuis in Winterswijk van de sloop te redden.

In Winterswijk zelf schaarden zich 500 mensen achter haar actie, uit de rest van Nederland kwamen enkele honderden brieven binnen, terwijl in de Verenigde Staten, Canada en Australië vooral kunstkenner en Nederlandse emigranten haar streven adhesie kwamen betuigen.

In Winterswijk is inmiddels een Stichting Modriaanhuis in het leven geroepen. Doel is om de witgestucte midden-19e eeuwse villa, waarin Piet Mondriaan (1872-1944) zijn jeugd doorbracht, aan te kopen en in te richten voor een permanente Mondriaanexpositie. Vooral sinds de Mondriaanexpositie in het Winterswijkse museum Freriks (eind 1979) zijn de reddingsplannen in een stroomversnelling geraakt. Een aantal van Mondriaan's vroege werken herinneren aan Winterswijk, zoals het oude wevers-sstraatje, De Lappenbrink en natuurlijk het woonhuis van de Mondriaans zelf. De herkenning van die schijnbaar vergeten zaken leidden onder de plaatselijke bevolking tot een herwaardering van deze stukjes oud-Winterswijk.

Probleem bij alle plannen zijn de financiën. De project-ontwikkelaar, die eigenaar is van de verval villa, vraagt 3,5 ton. Restauratie zou de koper naar schatting nog eens 1,5 ton kosten.

Toch schrikken deze bedragen de initiatiefnemers niet af, zeker niet nu de ergste sloopdreiging voorbij is. In eigen beheer wordt geld ingezameld, terwijl daarnaast allerlei

instanties zijn aangeschreven van wie enige financiële steun is te verwachten. Om die reden wordt ook een aanvraag overwogen tot plaatsing van het pand op de rijksmonumentenlijst.

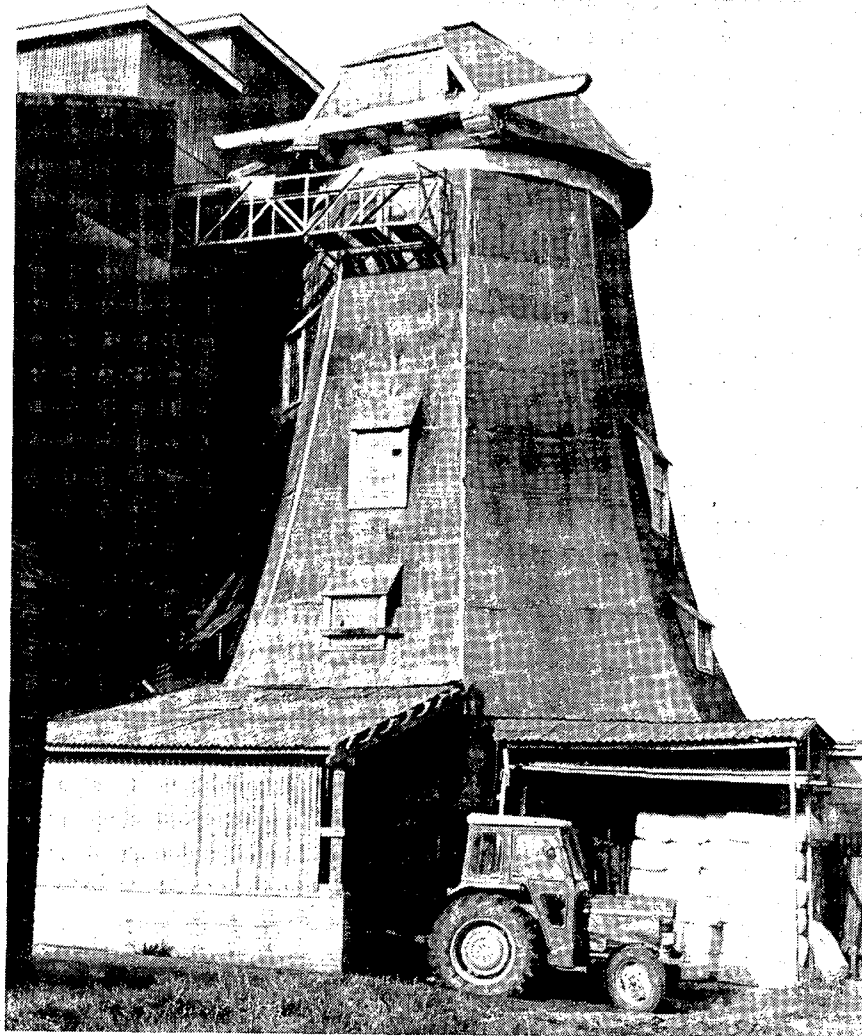
Mevr. Albrecht, die in Winterswijk een boekhandel drijft, is in haar woonplaats toch erg actief in de strijd tegen de kaalslag. Met een viertal anderen heeft zij recent een werkomité opgericht tot redding van het oude station, waarvan de NS inmiddels heeft beslist dat het

HET HUIS IN WINTERSWIJK, WAARIN DE SCHILDER MONDRIAAN HEEFT GEWOOND. OP DE VOORGROND MEVR. P. A. J. ALBRECHT-DUVEKOT, EEN VAN ACTIE-VOERDERS VOOR BEHOUD.

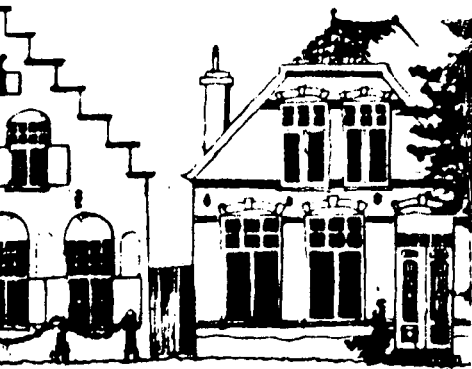
FOTO: HENK WESTERVELD, AALTEN

moet worden gesloopt voor de bouw van een kleinere, meer doelmatige accommodatie. Mevr. Albrecht vindt de strijd echter nog niet verloren, temeer omdat in de officiële NS-versie het oude station niet eerder dan in 1982 tegen de vlakte gaat. R.L.

4
 ZO MOET DE WINTERSWIJKE NIEUWSTRAAT, IN HET LAPPENBRINK-BUURTJE, VOLGENS DE BEWONERS ER IN DE TOEKOMST KOMEN UIT TE ZIEN. DE BEWONERS, DIE STREVEN NAAR AANWIJZING TOT BESCHERMD DORPSGEZICHT VAN HUN BUURTJE, HEBBEN MET BEHULP VAN EEN ARCHITECT ZELF EEN SCHETSPLAN OPGESTELD DAT VOORZIET IN DIT DORPSHERSTEL. DE BASIS VAN DIT HERSTEL LIGT IN DE EIGEN PORTEMONNAIE EN OP ZELFWERKZAAMHEID. ALS HET ALLEMAAL, LUKT, EN DE GEMEENTE NIET LANGER DE BOOT AFHOUDT, ZAL WEL GEPROBEERD WORDEN 'N AANVULLENDE SUBSIDIE OP DE EIGEN BIJDRAGE TE KRIJGEN VOOR EEN VERANTWOORDE (LEES: TOEZICHT MONUMENTENZORG) GEVEL-RESTAURATIE.

5
 DE UIT 1801 DATERENDE WINDKORENMOLEN 'BATAAF' IS EEN SCHRIJNEND VOORBEELD VAN HET VERVAL VAN HET WINTERSWIJKSE MOLENBESTAND. DE MOLEN IS TIJDENS DE BATAAFSE REPUBLIEK GESTICHT DOOR LIDMATEN VAN DE HERVORMDE KERK. UIT DE GRAAN-OPBRENGSTEN WERDEN DESTIJD DE HERVORMDE PREDIKANTEN ONDERHOUDEN.
 FOTO: HENK WESTERVELD, AALTEN

6

HET VERVAL VAN EEN WINTERSWIJKS MONUMENT. OP DE FOTO LINKS: HET IN ELKAAR GESTORTE BLEEKERSHUISKEN ANNO 1976, OP 'N MOMENT DAT ER NOG VOLOP SPRAKE WAS VAN RESTAURATIE-PLANNEN. RECHTS, DE TOESTAND VIER JAAR LATER (EIND 1980), VAN HET ENIGE BLEEKHUISJE IN DE ACHTERHOEK STAAN ALLEEN NOG DE TWEE SCHOORSTENEN OVEREIND. HET PANDJE, OF WAT ER VAN OVER IS, IS INMIDDELS AFGEVOERD VAN DE MONUMENTENLIJST. FOTO LINKS: HENK BRAAKHEKKE, BARCHEM; FOTO RECHTS: HENK WESTERVELD, AALTEN.

instanties blind hadden gevaren, alleen te bestaan in de fantasie van een ex-textiel-directeur. De gemeenteraad ging tegen de afvoering van de monumenten-lijst nog wel in beroep, maar het pandje was toen al tot een ruïne vervallen.

Het grootste schandaal in de ruïneuze ondergang van oud-Winterswijk was echter de 'striptease' van de besloten omgeving van de begin zeventiger jaren geres-taureerde Jacobuskerk ('n laat-gotische pseudo-basiliek met 15e eeuwse delen).

Om de kerk beter te laten uitkomen en het verkeer in het centrum ruim baan te geven werd de hele historische kerkomgeving platgewalst, met inbegrip van de laatste overgebleven herberg van Winterswijk: het in 1669 gebouwde café 't Zwaantje.

Het was deze aantasting van historisch gegroide kleinschaligheid, die begin 1976 leidde tot een dramatische oproep, in de Nieuwe Winterswijkse Courant, van een drietal architecten (Hebly, Kuiper en v.d. Zalm) om als gemeente niet meer achter achterhaalde visies aan te lopen, maar vooruit te denken met de historie als vertrekpunt. Onder het motto 'kleinschaligheid past beter in het centrum van Winterswijk' werd de gemeentelijke plannen-makers voorgelouden niet langer te kijken naar de ontwikkelingen in Enschede, Doetinchem of Arnhem, maar een eigen beleid op stapel te zetten. Het heeft allemaal weinig geholpen, de groei-syndromen bleven en

zijn er nog steeds.

Er zou een zwartboek van voorbeelden kunnen worden samengesteld over 'hoe-het-niet-had-gemoeten' en 'hoe-mooi-Winterswijk-nog-had-kunnen-zijn'. Dat heeft op deze plaats weinig zin, vooral omdat het in Winterswijk zelf al is gebeurd door Bertus ter Haar in zijn baalfolder. Daarin worden de tegenstellingen tussen heden en nog-niet-zo-lang verleden opgeroepen in aangrijpende foto's en korte, voor zichzelf, sprekende teksten. Een felle aanklacht, maar de beschuldigende gemeente-bestuurders halen hun schouders erover op.

Om deze pessimistische schets van conservering en monumentenzorg in Winterswijk niet helemaal in mineur te laten eindigen ook nog een paar lichtpuntjes: de Synagoge is momenteel in restauratie (vooral dankzij de bemoeienissen van de Stichting Oude Gelderse Kerken), terwijl het bevolkingsinitiatief tot behoud van het Mondriaan-huis (waar de wereldberoemde schilder Piet Mondriaan z'n jeugd doorbracht) steeds meer aan gewicht wint.

Rob Lureman

